

POLITIČKA ANTROPOLOGIJA U KARLA ŠMITA²⁶⁶

Sažetak:

U ovom članku autor se bavi političkom antropologijom nemačkog pravnika Karla Šmita. U radu se ukazuje na Šmitov antropopesimizam, njegovo razumevanje straha kao jedne od osnovnih ljudskih osobina i Šmitov pogled na čoveka kao homo politikusa. Naglašavamo značaj Šmitove političke antropologije za celinu njegove političke misli i time Šmit se smešta u širi krug ultrakonzervativnih autora.

Ključne reči: Karl Šmit, politička antropologija, antropopesimizam, strah, političko, sukob

Veliki nemački pravnik Karl Šmit poznat je pre svega kao pravni i politički pisac. Njegovo shvatanje političkog kao i njegovo shvatanje suvereniteta i države te kritika liberalizma svrstavaju ga rame uz rame sa najpoznatijim teoretičarima politike. Pa ipak, Karl Šmit će se upustiti u dublje probleme političke filozofije formirajući posebnu političku antropologiju, kojom će se baviti u svom delu *Pojam političkog*. Kako sugerise Neven Cvetičanin, Šmit je poznatiji kao kritičar konstitucionalne demokratije nego kao antropološki mislilac i egzistencijalistički politikolog. „Međutim, svi zaključci do kojih Šmit dolazi (...) su utemeljeni upravo u njegovom egzistencijalističkom svetonazoru i specifičnoj antropologiji koju on donosi.“²⁶⁷ Za Cvetičanina Šmitova antropologija je konzervativna, ali i egzistencijalistička. Prihvatajući da je Šmit danas još uvek aktuelan politički pisac, smatramo da se njegova politička misao ne može na pravi način razumeti ako se pre toga ne rasvetli njegov pogled na čoveka i njegova politička antropologija.

Šmit i sam naglašava značaj antropološkog mišljenja za zasnivanje političke teorije. Tako se on poziva na Vilhelma Diltaja, Eduarda Špangera i Helmuta Plesnera i njihova ukazivanja da za politiku čovek mora biti u prvom redu

---

265 Student doktorskih studija na Univerzitetu u Beogradu – Fakultetu političkih nauka.

266 Tekst primljen 29. septembra 2010. godine.

267 Neven Cvetičanin, *Evropska desnica između mača i zakona*, Filip Višnjić, Beograd, 2004. str. 236.

smisao interesovanja, odnosno da se iz ljudske prirode izvodi osnovni zakon političkog života, te prema tome, nema filozofije i antropologije koje ne bi bile politički relevantne i obrnuto, nema filozofski irelevantne politike.

Za Šmita je pitanje političke antropologije fundamentalno pitanje. Zato on uzima političku antropologiju za koren razlikovanja političkih ideja. Ovu misao on ponavlja u *Pojmu političkog*, *Die Diktatur*, i *Političkoj teologiji*.

„Svaka politička ideja zauzima na neki način stav prema ‚prirodi‘ čoveka i pretpostavlja da je on ili ‚po prirodi dobar‘ ili ‚po prirodi zao‘. To se pitanje samo prividno može izbeći pedagoškim i ekonomskim objašnjenjima.“²⁶⁸

Sa Šmitom se povodom ovoga slaže i Isajja Berlin kada kaže da ideje svakog filozofa koji se bavi ljudskim odnosima u krajnjem počivaju na njegovom shvatanju šta je čovek i šta bi mogao da bude.²⁶⁹ Rejmond Plant svoja razmatranja o ljudskoj prirodi i političkoj teoriji započinje citatom Martina Holisa koji tvrdi da svi teoretičari politike i društva zavise od nekog modela čoveka, te zaključuje: „Ne postoji ni jedna tema koja bi bila centralnija studiju politike i koja bi ga više prožimala.“²⁷⁰ Takođe, i Nenad Kecmanović primećuje da su sve teorije koje su politiku shvatale kao borbu, u čijem središtu su sukobi, moć i vlast, čoveka prepoznaju kao divlje, zlo i agresivno biće. Sa druge strane, sve teorije o saradnji, kompromisu, podruštvljavanju politike i racionalnom izboru u čoveku vide pozitivne kvalitete i kapacitete.²⁷¹ Ova Kecmanovićeva primedba biće nam od velike koristi ako se prisetimo Šmitove definicije političkog, o čemu će nešto kasnije biti više reči.

Šmit ukazuje da je ovo antropološko pitanje u centru suprotnosti između ateističkog anarhizma i autoritarnih teorija, pogotovo onih katoličkih, koje počinju od dogme o prvobitnom grehu. On se poziva na filozofe XVII veka (Hobsa, Spinozu, Pufendorfa) za koje je „prirodno stanje“ stanje neprekidne opasnosti i ugroženosti. Da čovek nije zao, prirodno stanje ne bi bilo stanje opasnosti, te ne bi bilo potrebe za državom. Takođe, Šmit se bavi i katoličkim misliocima (de Mestr, Kortes, de Bonal) koji vlast i državu opravdavaju polazeći od dogme o

---

268 Karl Šmit, „Politička teologija“ u *Norma i odluka*, Filip Višnjić, Beograd, 2001., str. 117.

269 Jeal Tamir, *Liberalni nacionalizam*, Filip Višnjić, Beograd, 2002. str. 65.

270 Martin Hollis, *Models of Man*, prema, Raymond Plant, *Suvremena politička misao*, Naklada jasenski i Turk, Zagreb, 2002., str. 29.

271 Nenad Kecmanović, *Politika, država i moć: studije iz političke teorije*, Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, Beograd, 2009. str. 82.

praotačkom grehu.²⁷² Anarhistička kontraargumentacija, kako je Šmit vidi, dosledno je suprotna, „za ateističkog anarhistu čovek je nesumnjivo dobar, a svo zlo je posledica teološkog mišljenja i njegovih derivata, u koje spadaju sve predstave o autoritetu, državi i vlasti.“²⁷³ Ipak Šmit ne želi da raspravu o čovekovoj prirodi vodi u etičkom ili moralnom smislu. Šmita zanima nešto drugo.

„Sve teorije države i političke ideje mogle bi se ispitati s obzirom na njihovu antropologiju i podeliti po tome da li, svesno ili nesvesno, pretpostavljaju čoveka, po prirodi zlog' ili, po prirodi dobrog'. To razlikovanje je sasvim sumarno i ne treba ga uzeti u nekom specijalno moralnom ili etičkom smislu. Odlučujuće je problemsko ili neproblemsko shvatanje čoveka kao pretpostavka svakog daljeg političkog rasuđivanja, odgovor na pitanje da li je čovek, opasno' ili bezopasno, riskantno ili bezazleno, neriskantno biće.“²⁷⁴

Pitanje je, dakle, kako onda razumeti čovekovu „dobrotu“ i „zloću“ ako se one ne uzimaju sa morlano-etičkog stanovišta? Za Šmita su te antropološke modifikacije brojne. Zloba može značiti korupciju, slabost, kukavičluk, glupost, ali zloba može imati i drugi oblik. Ona se može javiti i kao sirovost, nagon-sko, vitalnost, iracionalnost, ratobornost... Šmit se poziva na Bukhartovu definiciju da je i vlast nešto zlo, dodajući da ta definicija ni za njenog autora nije bila jednoznačna. Kako sugerise Štraus „zloba' se može shvatiti ili kao ljudska manja vrednost ili kao *animalna snaga*, kao *humana impotentia* ili kao *naturae potentia*.“²⁷⁵ Dakle, „zlo“ ljudi može se shvatiti kao njihova sličnost životinjama, budući da ljude pokreću njihovi nagoni (glad, požuda, strah, ljubomora). Dobrota se sa druge strane, može javiti kao umnost, usavršivost, poučljivost, vaspitanost, miroljubivost, umerenost itd. Uočljivo je da Šmit staje na stranu onih teorija koje čoveka pretpostavljaju kao zlog. Šmit kaže:

272 Vidi: Karl Šmit, *navedeno delo*, str. 117-119. Takođe o različitim shvatanjima o čovekovoj prirodi i političkim posledicama tog shvatanja vidi: Dragan Lakićević, „Etika spasa i evropska civilizacija“ u Dragan Lakićević, *Metoda i politika*, Centar za liberalno-demokratske studije; Institut za evropske studije, Beograd, 2003. str. 23-47. i Ilija Vujačić, „Pravo i politika u modelu političkog mišljenja i delovanja“ u *Politička teorija: studije, portreti, rasprave*, Čigoja štampa, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002. str. 251 – 274.

273 Karl Šmit, *navedeno delo*, str. 118.

274 Karl Šmit, „Pojam političkog“ u Karl Šmit, *Norma i odluka: Karl Šmit i njegovi kritičari*, Filip Višnjić, Beograd, 2001. str. 39.

275 Leo Štraus, „Napomene uz pojam političkog Karla Šmita“ u Karl Šmit, *Norma i odluka: Karl Šmit i njegovi kritičari*, Filip Višnjić, Beograd, 2001., str. 78.

„Prema tome, ostaje neobična i za mnoge svakako uznemirujuća konstatacija da sve prave političke teorije pretpostavljaju čoveka kao ‚zlog‘, tj. da ga nipošto ne posmatraju kao neproblematično, već kao ‚opasno‘ i dinamično biće. To se lako može pokazati za svakog specifično političkog mislioca. Ma koliko ti mislioci bili različiti prema vrsti, rangu i istorijskom značaju, oni se u problematičnom shvatanju ljudske prirode slažu u istoj meri u kojoj se pokazuju kao specifično politički mislioci. Dovoljno je da se ovde pomenu imena Makijavelija, Hobza, Bosijea (Bossuet), Fihtea (Fichte) (čim zaboravi svoj humanistički idealizam), de Mestra (de Maistre), Donozo Kortesa (Donoso Cortes), I. Tena (H. Taine); takođe Hegela, koji, naravno, i ovde ponekad pokazuje svoje dvostruko lice.“²⁷⁶

Kao što je poznato, Šmit dosta duguje Tomasu Hobsu. Šmit se slaže sa Hobsom po pitanju svrhe države i poretka, a takođe se slaže da van države nema sigurnosti. Kao što ovde vidimo Šmit i Hobs dele i sličan pogled na čoveka. Šmit pripada onom krugu mislilaca koji čoveka shvataju kao opasno biće. On čoveka vidi kao nesavršenog, iskvarenog, palog i sličnog životinji. Ljudi su po Šmitu skloni mističizmu i iracionalnosti,²⁷⁷ te su prema tome, laž i prevara mogući u svim ljudskim tvorevinama.²⁷⁸ Opasnom biću neophodna je jaka država kao korektiv. Samo tako se može obezbediti sigurnost. Ipak, Šmit ne ide do kraja za Hobsom. On na ovom mestu prevazilazi velikog Engleza. Šmit se kreće za Kortesom, izvlačeći iz čovekove „opasne“ prirode politički decizionizam i misao o diktaturi. „Donozo je bio uveren da je došao trenutak poslednje borbe; s obzirom na radikalno zlo, postoji samo diktatura, i u takvom trenutku legitimistička misao o redu nasleđa postaje prazno parničenje.“²⁷⁹ Razliku između Hobsa i Šmita uočava i Leo Štraus.

„Dok kod Hobsa prirodna i zato nedužna ‚zloba‘ u krajnjoj liniji biva istaknuta zato da bi bila *pobeđena*, Šmit s neporecivom *simpatijom* govori o ‚zlobi‘ koju ne treba shvatiti moralno. Ta simpatija, međutim, nije ništa drugo nego divljenje animalnoj snazi;“²⁸⁰

---

276 Karl Šmit, *navedeno delo*, str. 41.

277 Vidi: Carl Schmitt, *Political Romanticism*, The MIT Press, Cambridge, 1986, p. 26.

278 Carl Schmitt, „State Ethics and Pluralist State“ in: *Weimar A Jusisprudence of Crissis*, University of California Press, Berkeley, 200. pp. 310.

279 Karl Šmit, „Politička teologija“ u *Norma i odluka*, Filip Višnjić, Beograd, 2001., str. 122.

280 Štraus, *navedeno delo*, str. 79.

Štrausovo zapažanje je oštromno i tačno. Šmitu je čovek kao opasno biće ne samo potreban, nego neophodan. Stav antropološkog optimizma doveo bi u pitanje Šmitovo shvatanje političkog. Šmitovo shvatanje političkog vezano je za razlikovanje na liniji prijatelj – neprijatelj. „Specifično političko razlikovanje na koje se mogu svesti političke radnje i motivi jeste razlikovanje *prijatelja* i *neprijatelja*. (...) Smisao razlikovanja prijatelja i neprijatelja jeste da označi krajnji stepen intenziteta vezivanja ili razdvajanja, asocijacije ili disocijacije;“²⁸¹ Šmit nastavlja dalje kada tvrdi „U svakom slučaju, političko je uvek ono grupisanje koje se orijentiše prema ozbiljnom slučaju. Ono je zbog toga uvek *merodavno* ljudsko grupisanje“.²⁸² Dakle, Šmitova politika je krajnjem sukob, a ne može se razumeti bez Šmitovih figura prijatelja i neprijatelja. Politika, onakva kakvom je Šmit razume sa sobom povlači prijatelje i neprijatelje. Neprijateljstvo povlači Šmitov antropološki pesimizam. Antropološki optimizam teško je spojiv sa figurom neprijatelja. Za pretpostaviti je da će sa „popravljanjem“ čoveka doći do smanjivanja, ako ne i ukidanja neprijateljstva i neprijatelja. U tom slučaju, sa figurom neprijatelja nestaje i cela Šmitova politička teorija, koja je zasnovana na razlikovanju prijatelj – neprijatelj. Naravno, Šmit je i sam svečan da u dobrom društvu i među dobrim ljudima, gde vladaju mir, sigurnost i harmonija nema potrebe za političarima i državnicima, kao ni teozovima i sveštenicima. Zato Šmit upozorava na varljivost antropološkog optimizma.

„U Rusiji su klase koje su propale pre Revolucije romantizovale ruskog seljaka kao dobrog, čestitog i hrišćanskog mužika. U zbuñenoj Evropi, relativistička buržoazija je sve moguće egzotične kulture pokušala da učini predmetom svoje estetske potrošnje. Pre revolucije od 1789, aristokratsko društvo u Francuskoj sanjalo je o „čoveku dobrom po prirodi“ i o dirljivo kreposnom narodu.“²⁸³

Šmit se poziva na Tokvila i upozorava da svako stvaranje optimističke slike o dobrom čoveku pomućuje razum i umanjuje moć političkog rasuđivanja. Ono čini da se stvarni, konkretni neprijatelj ne primećuje, te prema tome doprinosi velikim političkim turbulencijama i nesigurnosti. Sa druge strane, oni koji na umu uvek imaju sliku konkretnog neprijatelja, nepomućenu antropološkim optimizmom i verom u ljudsku dobrotu, nužno profitiraju u političkoj borbi, bez obzira da li se radi o Kromvelu ili Lenjinu.

281 Karl Šmit, „Pojam političkog“ u Karl Šmit, *Norma i odluka: Karl Šmit i njegovi kritičari*, Filip Višnjić, Beograd, 2001. str. 19.

282 Karl Šmit, *navedeno delo*, str. 26.

283 Karl Šmit, *navedeno delo*, str. 45-46.

Ipak, pomenuto Štrausovo zapažanje Šmitove simpatije prema čovekovoј „zloći“ ima još jedno značenje. Frančesko Valentini Šmita ubraja u antiracionaliste i antiprosvetiteljske pisce²⁸⁴, dok Rihard Toma, doduše u drugom kontekstu, primećuje Šmitovu simpatiju za „iracionalno mitsko.“²⁸⁵ Naime, Šmit u delu *Duhovno-povesni položaj današnjeg parlamentarizma* iskazuje svoju naklonost prema onome što on naziva „iracionalističke teorije neposredne primene sile“, uočavajući u njima realnu alternativu liberalnom i marksističkom shvatanju demokratije²⁸⁶, odnosno ekonomsko-tehničkom mišljenju liberala i marksista. Imanentnosti ekonomsko-tehničkom mišljenju modernog doba Šmit suprotstavlja transcendentnost autoriteta, i herojsku volju da odlučuje. Ta simpatija uočljiva je u Šmitovom afinitetu prema idejama Žorža Sorela, a naročito onim mita, rata i nasilja. Šmit se zalaže za spoj Sorelovih, Bergsonovih i Kortosovih shvatanja, uočavajući među njima zanimljive paralele. Ne treba zaboraviti ni Šmitovo prijateljstvo i idejnu bliskost sa Ernstom Jingerom, koji je veličao muškost, snagu i virigilnost. Simpatišući „zlo“ u čoveku, Šmit zapravo ima simpatije za ono vitalističko, aktivno, iracionalno, prkosno, herojsko i borbeno u ljudskoj prirodi. Tako Šmit tvrdi da „reč borba treba razumeti u smislu izvornosti primerene bivstvovanju“²⁸⁷ a u svojoj *Teoriji partizana* podvlači takav stav kada kaže. „U prenesenom smislu, biti čovjekom znači biti borcem“, a konzekventni individualist bori se upravo za vlastiti račun i, ako je hrabar, na vlastiti rizik.“²⁸⁸ Između „demonско-herojskog“ i „trivijalno-pokvarenog“, između energije i materije, vojnika i građanina ili zombartovskih „heroja“ i „trgovca“ Šmit se opredeljuje za ovog prvog.²⁸⁹ Šmitu se dopada ono aktivno, delatno i radikalno koje je zasnovano ne na razumu i njegovom skepticizmu nego na intuiciji i zdravom životnom instinktu. Sa tih gledišta građanski ideal miroljubivog sporazumevanja, pri kojem svi treba da nađu svoju korist i da naprave dobar posao, postaje ništa drugo do kukavički intelektualizam, izdaja mita i liberalna depolitizacija. Ako se političko ogleda u razlikovanju prijatelja

---

284 Frančesko Valentini, *Moderna politička misao*, Školska knjiga, Zagreb 1982. str. 343.

285 Rihard Toma, *O ideologiji parlamentarizma i diktature*, u *Norma i odluka*, Filip Višnjić, Beograd, 2001., str. 207.

286 Karl Šmit, „Duhovno-povesni položaj današnjeg parlamentarizma“ u Karl Šmit, *Norma i odluka: Karl Šmit i njegovi kritičari*, Filip Višnjić, Beograd, 2001. str. 194-202.

287 Karl Šmit, „Pojam političkog“, str. 23.

288 Carl Schmitt, „Teorija partizana“ u Carl Schmitt, *Politički spisi*, Politička kultura, Zagreb, 2007. str. 139.

289 Nikola Živković, „Vojnička Evropa protiv građanskog sveta“, *Naše ideje*, broj 2, 1994. str. 72-73.

i neprijatelja, koja je svrha tog razlikovanja ako se protiv neprijatelja ne preduzme odlučna akcija? Upravo stoga, Šmit se divi onim borbenim i vitalističkim momentima u čoveku.²⁹⁰ Po logici stvari postoje jaki i slabi ljudi, te tako postoje jaki i slabi narodi, „zdrave i bolesne, impresivne i žalosne države.“²⁹¹ Kao što smo videli, snaga, odlučnost i borbenost su neophodni da bi neki narod sačuvalao svoju egzistenciju. „Političko ne iščezava iz sveta time što neki narod nema više snage ili volje da se zadržava u sferi političkoga. Iščezava samo slab narod.“²⁹² Kada na zadnjim stranicama svoje knjige *Rimsko katoličanstvo i politički oblik* govori o anarhisti Bakunjinu i njegovom ateističkom anarhizmu kao o neprijatelju Šmit ne može sakriti svoje divljenje prema „čudesno hrabrom“ Rusu i njegovom „varvarski neslomivom nagonu“ i „skitskom besu“.²⁹³ Za Karla Šmita upravo je Rus i anarhista Bakunjin glavni neprijatelj, ali je ipak dostojan neprijatelj sa kojim Šmit u svom pogledu na čoveka deli izvesne sličnosti. Šmit polazi za svojim uzorom Korteseom. „Za Kortesa, radikalni socijalizam je nešto veličanstvenije nego liberalna transingenacija, jer se on vraća krajnjim problemima i na radikalna pitanja daje odlučan odgovor, jer ima teologiju.“²⁹⁴ Ne treba zaboraviti da se Bakunjin divi narodnoj energiji, a prezire kukavičluk i mlitavost buržoazije i aristokratije.²⁹⁵ Takođe, u Bakunjinovoj teoriji kategorija života zauzima ključno mesto. On takođe tvrdi da je čovečanstvo manifestacija animalnosti, a da je čovek među ostalim životinjskim vrstama obdaren dvema sposobnostima – da misli i da se buni.²⁹⁶ Posebno je Bakunjinovo antropološko stanovište moralo biti interesantno Karlu Šmitu.²⁹⁷ Šmit inače smatra da da bi se vodila borba protiv žilavog neprijatelja mora

---

290 Na ovom mestu vredni se setiti i čuvene Musolinijeve fraze „treba živeti opasno“.

291 Carl Schmitt, „State Ethics and Pluralist State“, pp. 310.

292 Šmit, „Pojam političkog“, str. 36.

293 Carl Schmitt, „Rimsko katoličanstvo i politički oblik“ u Carl Schmitt, *Politički spisi*, Politička kultura, Zagreb, 2007. str. 59.

294 Karl Šmit, „Duhovno-povesni položaj današnjeg parlamentarizma“, u *Norma i odluka*, Filip Višnjić, Beograd, 2001., str. 197.

295 Vidi: Mihail A. Bakunjin, *Država i sloboda*, Globus, Zagreb, 1979.

296 Ljubomir Tadić, *Tradicija, legitimnost i revolucija*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2007. str. 242.

297 Nema sumnje da bi Šmit mogao prihvatiti ovakvu Baukunjinovu sliku čoveka, istina sa drugačijim predzankom. Dok Bakunjin na čovekovu pobunu gleda sa simpatijama Šmit računa aa pobunom kao stalnom mogućnošću, koja za sobom povlači nered i nesigurnost prirodnog stanja. Drugim rečima buntovnika u čoveku može zauzdati samo snažna država za koju se Šmit zalaže.

se posedovati ista takva žilavost. Neprijateljskom duhu mora se suprotstaviti duh, a neprijateljskom životu drugi život. „Duh se bori protiv duha, život protiv života.“²⁹⁸ Mobilizacija protiv neprijatelja koji poseduje snagu mitskog i heroizama akcije, koji ne želi da diskutuje nego da napada ne može se postići bez iste takve sposobnosti za mit i vitalnu snagu. Na ovom mestu uočavamo Šmitovu vezanost za ono što se naziva konzervativna revolucija. Šmit se revolucionarnom neprijatelju sa leva suprotstavlja svojevrsnom konzervativnom revolucijom s desna. Upravo sa ovih pozicija Šmit napada liberalizam, ali i politički romantizam²⁹⁹. Šmit političkoj romantici zamera „večni razgovor“ (Das ewige Gespräch) i pasivnost. On pokušava da dokaže da politička romantika, pogotovo ona u Nemačkoj, iako je bila reakcionarna nikada zaista nije bila kontrarevolucionarna u smislu kako su to bili Kortes ili de Mestr. Uprkos svojoj vezanosti za srednjevekovlje, katolicizam i monarhizam, nemački romantičari za Šmita su bili ne više od jednog tipa liberala.³⁰⁰ Romantika za Šmita znači estetizaciju političkog što je prvi korak u proterivanju politike. Sledeći Kortesa Šmit buržoaziju definiše kao „klasu koja diskutuje“, zauvek uhvaćenu na pola puta između suprotnosti. Buržoazija kao nosilac liberalizma prosto je iskvareni društveni sloj, ona je iskvarena u strahu za novac, moralno uništena skepticizmom, relativizmom i parlamentarizmom. Njena liberalna demokratija tako postaje samo „demagoška plutokratija“. Nije li i Kortes još polovinom XIX stoleća očajavao zbog glupog neznanja legitimista i kukavičke prepređenosti buržoazije? Sa druge strane, za politiku su neophodni odlučnost i sposobnost donošenja odluka. Osnovni motiv njegove *Političke romantike* je stav da gde počinje politička aktivnost, prestaje politička romantika. Suština politike je dakle u donošenju odluke, romantičari i liberali žele da izbegnu odluku. Liberal za Šmita postaje više od opredeljenja, to je „antropološki oblik“.³⁰¹ Liberal je pojam koji se tiče temperamenta, kao što postoji kolerik, isto tako postoji i liberal. Kada takav pojam postane partija, za Šmita to znači nesreću kako za liberali tako i za sve ostale.³⁰² Ako je cilj suprotstaviti se neprijatelju

---

298 Karl Šmit, „Doba neutralizacija i depolitizacija“ u *Norma i odluka*, Filip Višnjić, Beograd, 2001. str. 67.

299 Napad na političku romantiku predstavlja još jednu sponu između Šmita i radikalnog konzervativca Morasa.

300 Vidi: Carl Schmitt, *Political Romanticism*, The MIT Press, Cambridge, 1986.

301 Fulko Lankaster, „Pravnik suočen sa samim sobom – razgovor sa Karlom Šmitom“, u *Nova srpska politička misao*, sv. III, Beograd, 2005, br. 1-4, str. 32.

302 *Isto*, str. 32.

koji svoju snagu izvlači iz mita, moguće je suprotstaviti mu se samo nekim drugim mitom. Šmit se poziva na Italiju i Musolinija koji je prepoznao snagu mita primećujući da „tamo gde je došlo do otvorene suprotnosti dvaju mitova, kao u Italiji, do danas je pobeđivao nacionalni mit.“³⁰³

Skloni smo da uočimo još jednu bitnu crtu Šmitove političke antropologije. Iako se nigde podrobno ne izjašnjava po ovom pitanju, Šmit nas indirektno upućuje na strah kao sastavni deo ljudske prirode. Hobs strahu daje izuzetnu težinu. „Strahovanje pred budućnošću navodi ljude da istražuju uzroke stvari jer takvo znanje čini čovjeka sposobnijim da uredi sadašnjost prema najboljim prednostima.“³⁰⁴ Tako Hobs u strahu nalazi razlog ljudskog promišljanja sveta. Ovu ontologiju stalne zastrašenosti, Šmit pozajmljuje od Hobsa.³⁰⁵ Međutim, i mnogi drugi antropolozi, istoričari i filozofi smatrali su strah jednom od osnovnih čovekovih karakteristika. „Strah je rođen sa čovekom u najudaljenijim vremenima“³⁰⁶ kaže Delpijer, a Mark Orezon zaključuje da je čovek „biće koje se plaši“³⁰⁷. I Sartr smatra da se svi ljudi plaše. Onaj ko se ne plaši, jednostavno nije normalan. To nema nikakve veze sa hrabrošću. Za Laša Svensena, strah je jedno od osnovnih obeležja naše kulture. I liberalna Judit Šklar „u hobsijanskom smislu tvrdi da je „živjeti isto što i biti uplašen“.³⁰⁸ Sam Šmit ukazuje na ljudski strah pred novim i bojazan od praznine.³⁰⁹ Američki pisac Hauard Lavkraft, jedan od utemeljitelja horora i naučne fantastike kao književnih žanrova, u svom eseju *Natprirodna strava u književnosti*, ide još dalje, proglašavajući strah ne samo za ključnu čovekovu karakteristiku, nego i za čovekovu potrebu.³¹⁰ U tom smislu može se reći da nas upravo strah tera da stva-

---

303 Karl Šmit, „Duhovno-povesni položaj današnjeg parlamentarizma“, str. 201.

304 Thomas Hobbes, *Levijatan ili Građa, oblik i moć crkvene i građanske države*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004. str. 78.

305 Detaljnije o odnosu straha i politike vidi: Milan Podunavac, Jonh Keane, Chris Sparks, *Politika i strah*, Politička kultura, Zagreb, 2008.

306 G. Delpierre, „La Peur et l'etre“, str. 27 prema: Žan Delimo, *Strah na Zapadu: (od XIV do XVIII): opsednuti grad*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad, 2003. str. 29

307 Žan Delimo, *navedeno delo*, str. 29.

308 Milan Podunavac, Jonh Keane, Chris Sparks, *Politika i strah*, Politička kultura, Zagreb, 2008. str. 17.

309 Karl Šmit, „Zemlja i more sazercanje svetske istorije“ u Aleksandar Dugin, *Osnovi geopolitike II: prostorno misliti*, Ekopres, Zrenjani, 2004. str. 343.

310 Hauard F. Lavkraft, „Natprirodna strava u književnosti“ u Hauard F. Lavkraft, *Slučaj Čarlsa Dekstera Vorda*, Behemot, Beograd 1998. str. 181.

ramo vlast jer je strah od neprijatelja integrišući princip. Postoje mišljenja da je uređenje drevne Sparte bilo zapravo zasnovano na strahu, koji je sistematizovao organizaciju „jednakih“ u vojničku kastu. Strah od pobune helota na kraju je pretvorio Spartu u utvrđeni logor. „Pobožni strah od mora“ stvarao je nomos zemlje pomogao je stvaranje evropskog međunarodnog javnog prava, jer „na moru nema zakona“.³¹¹ Na sličan način, strahom se može objašnjavati nastanak i održanje Inkvizicije, pojava fašizma i nacizma, duh opsadnog stanja u Izraelu, hladnoratovska politika, makartistički teror, kao i današnji rat protiv terorizma. „Da je strah ona vrsta motivacije koja *poredak* uspostavlja kao *najvažnije javno dobro* podučava čitava jedna tradicija od Tukidida do Karla Šmita.“³¹² Idući za Šmitovom logikom zaključujemo da se poredak u krajnjem slučaju temelji na strahu. Već smo primetili da je za Šmita kao i za Hobsa prirodno stanje stanje rata i sukoba i da van države postoji samo prirodno stanje. Strah od drugih pojedinaca, odnosno strah od neporetka i neprijatelja upravlja čovekom i njegovim zajednicama. Ljudi su po prirodi opasni, i u prirodnom stanju rdavi ljudi mogu mnogo toga zlog načiniti jedni drugima.³¹³ Strah čoveka nagoni da konačno stvara državu. Ne radi se prosto o strahu od smrti, ovde je kao i kod Hobsa reč o strahu od nasilne smrti što je samo po sebi nešto mnogo užasnije. Šmit kaže da „teror prirodnog stanja tera izmučene pojedince da se udruže, njihov strah raste do ekstrema; iskrica razuma (*ratio*) se pali i odjednom stoje pred novim bogom.“³¹⁴ Takav, do ekstrema narasli strah tera na da uočavamo neprijatelja i da tragamo za prijateljima.

Takođe, ako je strah kao ljudska osobina činjenica, država je neminovnost. Kako to primećuje Milan Podunavac „Šmitova se ideja može rezimirati na sledeći način: država je konačna politička instanca bez koje ne može niti jedno stvarno društvo.“³¹⁵ Čovek se plaši i zato se integriše, i sve dok se plaši neće moći da izađe iz stanja poretka. Pošto je, kao što smo već videli, prirodno stanje

---

311 Karl Šmit, *Nomos zemlje u međunarodnom pravu Jus Publicum Europaeum*, Beograd, 2000. str. 5.

312 Milan Podunavac, *Poredak, konstitucionalizam, demokratija*, Čigoja štampa, Beograd, 2006., str. 56.

313 Vidi: Laš Fr. H. Svensen, *Filozofija straha*, Geopoetika, Beograd, 2008. str. 125.

314 Carl Schmitt, *Leviathan in the State Theory of Thomas Hobbes: Meaning and Failure of Political Symbol*, Greenwood Press, Westport, str. 31. prema: Milan Podunavac, *Poredak, konstitucionalizam, demokratija*, Čigoja štampa, Beograd, 2006., str. 30.

315 Milan Podunavac, *Poredak, konstitucionalizam, demokratija*, Čigoja štampa, Beograd, 2006., str. 38.

za Šmita stanje rata i nesigurnosti, bilo koja anarhistička ideja ostaje na nivou fantazije, a država, vlast i moć postaju nužnost. Pa čak i kada se stvori država čovek ostaje uplašen ili barem nesiguran. Iza njegovih granica postoji neko drugi, stranac, koji je uvek potencijalni neprijatelj. „On (neprijatelj prim. D. D.) je upravo onaj drugi, stranac, i za njegovu suštinu je dovoljno da je u posebno intenzivnom smislu egzistencijalno nešto drugo i strano, tako da su u ekstremnom slučaju s njim mogući konflikti koji se ne mogu rešiti...“³¹⁶ Dakle, već sama činjenica da je neko stranac ne znači i da je neprijatelj, ali u merodavnom slučaju on to može postati. Čovek ne zna ko je stranac i šta se od njega može očekivati. Stranac još uvek nije ni prijatelj ni neprijatelj, pa je ipak bolje kloniti ga se. Kako primećuje i Urljih Bek, „otuda je stanost stranca tako tjeskobna i prožeta strahom.“³¹⁷ Kako se iz straha rađa potreba za sigurnošću iz te potrebe nastaje poredak i politička legitimacija. Ša Šmita onaj koji obezbeđuje sigurnost po tom osnovu zahteva poslušnost.

„Na tom principu ne samo da počiva feudalni poredak i odnos između sizerena i vazala, vođe i pratioca, patrona i klijentele, koji omogućuje da se taj princip naročito jasno i otvoreno istakne i koji ga ne zastire, nego nema nadređivanja i podređivanja, umne legitimnosti i legalnosti, bez povezanosti zaštite i pokornosti. *Protego ergo obligo* jeste *cogito ergo sum* države, i teorija države koja nije sistematski svesna tog stava ostaje nedovoljan fragment.“³¹⁸

Na ovom mestu primećujemo još jednu, možda najbitniju, crtu Šmitove političke antropologije. Reč je o njegovom antropološkom stavu, koji se približava Aristotelovim shvatanjem čoveka kao političke životinje.³¹⁹ Šmit čoveka posmatra kao *homo politikusa*. Na ovom mestu vredi se setiti Morisa Diveržea smatra da je politika starija od čoveka kao i mišljenja nekih politikologa da prapolitika ili pretpolitika, „postoji i u životinjskom svetu kao osnovna, prosta forma političkog života“³²⁰. Naravno, tek sa čovekom nastaje prava politika. To mišljenje saglasno je sa Šmitovim stavom da politika prethodi državi. Sledeći

---

316 Šmit, „Pojam političkog“, str. 19.

317 Milan Podunavac, *navedeno delo*, str. 63.

318 Karl Šmit, „Pojam političkog“, str. 35.

319 Vidi: Aristotel, *Politika*, BIGZ, 2003. str. 5-6.

320 Dragan Simeunović, *Uvod u političku teoriju*, Institut za političke studije, Beograd, 2009, str. 40.

to mišljenje, dolazimo do zaključka da politika za čoveka ima biološki sadržaj.³²¹ Političko u tom smislu postaje glavna čovekova karakteristika u ontološkom odnosno egzistencijalnom smislu. Čovekova političnost ne može se izvesti iz drugih čovekovih svojstava, kao što se ni političko ne može svesti na ekonomsko, moralno ili religiozno.

Kako primećuje Zakošek, ovakvo Šmitovo viđenje čoveka stoji u oštroj suprotnosti prema marksizmu za koga je ekonomija „baza“, a politika izvedena iz ekonomije kao „pravno-politička nadgradnja“. Za marksiste, društveno biće određuje društvenu svest.³²² Takođe, Šmitovo viđenje čoveka suprotno je i liberalnom shvatanju čoveka kao *homo economicus*.³²³ Za Šmita slika sveta modernog industrijskog preduzetnika nalik je na sliku sveta industrijskog proletera poput blizanca.³²⁴ Njihova sličnost ogleda se u njihovom stavu da politiku i autoritet treba proterati kao uzurpatore. „Ni ljudima ni stvarima ne treba ‚vlada‘ ako se mehanizam onoga što je ekonomsko i tehničko prepusti svojoj imanentnoj zakonomjernosti.“³²⁵ Suprotno ovoj težnji za proterivanjem politike, prema Šmitu politika je čovekova sudbina³²⁶ i nemoguće je odupreti joj se. Kako primećuje Štraus u svom viđenju Šmitovog *Pojma političkog*: „Dakle, političko je ne samo moguće nego i stvarno; i ne samo stvarno nego i nužno. Ono je nužno zato što je dato s ljudskom prirodom.“³²⁷ Čovek, dakle, ima sposobnost da stvara političke zajednice, a ta sposobnost se ne može svesti na druge čovekove aktivnosti. Prema tome, i političke zajednice se razlikuju od svih ostalih ljudskih društava i udruženja. Ta politička sposobnost je sposobnost razlikovanja prijatelja i neprijatelja i to ne na individualnom nivou, nego

---

321 „Danas se u političkoj teoriji smatra da čak i interesi i njihov sled u politici imaju biološki a ne ljudski sadržaj, budući da je imperativ svega živog preživljavanje i ponašanje prema vlastitom interesu. Kao ljudski sadržaj u politici jedino se određuje mišljenje.“ Dragan Simeunović, *Uvod u političku teoriju*, Institut za političke studije, Beograd, 2009, str. 40.

322 U delu *Prilog kritici političke ekonomije* Marks kaže: „Način proizvodnje materijalnog života uslovljava proces socijalnog, političkog i duhovnog života uopšte. Ne određuje svest ljudi njihovo biće, već obrnuto, njihovo društveno biće određuje njihovu svest.“ Karl Marks, „Prilog kritici političke ekonomije“, u Marks, Engels, *Izabrana dela I*, Kultura, Beograd, 1949, str 338.

323 Nenad Zakošek, Pogovor, Carl Schmitt, *Politički spisi*, Politička kultura, Zagreb, 2007. str. 185.

324 Carl Schmitt, „Rimsko katoličanstvo i politički oblik“ str. 48.

325 Carl Schmitt, „Rimsko katoličanstvo i politički oblik“ str. 58-59.

326 Šmit, „Pojam političkog“, str. 52.

327 Leo Štaus, „Napomene uz pojam političkog Karla Šmita“ u Karl Šmit, *Norma i odluka: Karl Šmit i njegovi kritičari*, Filip Višnjić, Beograd, 2001. str. 76.

na kolektivnom planu. Ako je tako, i ako je politika starija i od države, te kao takva čovekova antropološka odrednica i čovekova sudbina i konstanta onda je nemoguće govoriti o bilo kakvom kraju istorije ili kraju ideologije. Šmit se u svom eseju *Planetarna napetost između Istoka i Zapada* ograđuje od pozitivizma i svakog sistema determinizma i sistematizacije u istoriji, koji sve pojave želi funkcionalno da poveže, precizno izračuna i izmeri.

„Osim pogrešnog shvatanja suštine istorijske dijalektike svojstvenog hegelijanstvu u celini, treba se takođe pribojavati za XIX stoleće tipične manije formulisanja zakonitosti i otkrivanja zakona. Toj bolesti su bili podložni praktično svi zapadni sociolozi i istoričari – osim Aleksisa de Tokvila. Potreba da se iz svake konkretne istorijske situacije izvodi sveopšti zakon razvoja prekrila je naučna otkrića čak i najpronijljivijih mislilaca prošlog stoleća skoro neprozirnim velom maglovitih uopštavanja.“³²⁸

Šmitova kritika upućena je pogrešno razumevanoj hegelijanskoj dijalektici, Kontu i Marksu, ali i Šmitovim pogledima bliskom Špengleru.³²⁹ Koristeći Šmitove argumente Marksovo, Belovo i Fukujamino shvatanje kraja ideologije odnosno kraja istorije biva oboreno u samom startu, jer dok je čoveka biće i politike, pa samim tim i svrstavanja na liniji prijatelj – neprijatelj, ma kojim povodom dolazilo do tih svrstavanja, a konkretna stvarnost se ne može izračunati ili ukalupiti u neki već postojeći funkcionalan sistem.³³⁰ Šmit na taj način obara i misao da demokratije ne ratuju. Ova stara ideja koja se može iščitati još kod Kanta i koja je i danas veoma aktuelna za Šmita bi bila krajnje sporna, jer kao što vidimo, čovek je politično biće, a politika uključuje i rat kao mogućnost. Na ovom mestu vredi se setiti i zaključaka Konrada Lorenca da postoji izvesna agresivnost urođena čitavom životinjskom carstvu. Po njima kod svih životinja,

328 Karl Šmit, „Planetarna napetost između Istoka i Zapada i sučeljavanje Zemlje i Mora“ u Aleksandar Dugin, *Osnovi geopolitike II: prostorno misliti*, Ekopres, Zrenjani, 2004, str. 273.

329 Naglašavanjem konkretnog sadržaja u istoriji te nepoverenje prema formulisanju i otkrivanju zakona razvoja ljudskog društva, približava Šmita Vilhelmu Diltaju i njegovom stavu o istorijskom diskontinuitetu.

330 Aleksandar Dugin smatra da je Šmit kao hrišćanin nije mogao odricati postojanje kraja istorije i tome svojstvenu teleologiju, te da njegovo odricanje Marksove i Hegelove teleologije ne znači i odricanje od teleologije uopšte. Dugin kod Šmita uočava „za hrišćanina normalan eshatologizam“ i prepoznaje u nekim momentima Šmitovoe misli „apokaliptične prizvuke“. Ne bismo mogli da se u potpunosti složimo sa Duginovom ocenom. Vidi: Dugin Aleksandar, *Osnovi geopolitike II: prostorno misliti*, Ekopres, Zrenjanin, 2004. str. 363.

pa samim tim i kod čoveka postoji borbeni nagon koji obezbeđuje napredak vrsta.³³¹ Ipak Šmit je dovoljno oprezan da ne zapada u vulgarizaciju i simplifikaciju. Za njega postoji razlika između životinjskog i ljudskog neprijateljstva. „Glavna razlika je u tome što su ljudi za razliku od životinja sposobni da odriču postojanje najljudskijeg kvaliteta kod svojih protivnika, a životinje nisu. Biće psa duhovno i moralno ne dovodi u pitanje biće mačke.“³³² Demokratija može tvrditi da nema neprijatelja, ali u merodavnom, ozbiljnom slučaju, ona će ili ratovati ili nestati. Rat se dakle ne dovodi u pitanje. „Pitanje je samo da li se neprijateljstvo može kultivisati i regulirati, dakle je li ono relativno ili apsolutno neprijateljstvo.“³³³ Nema sumnje da apsolutni neprijatelj dovodi do apsolutnog (totalnog) rata (Totalkrieg).

Ovim smo pokazali na tri bitne tačke Šmitove političke antropologije. Prvo, Šmit veruje da je čovek po prirodi opasno i problematično biće. Drugo, čovek je biće koje se plaši i koje čezne za sigurnošću. Treće političnost i sukobljavanje je čovekova ontološka karakteristika. Ovakva Šmitova slika čoveka potpada pod antropološki pesimizam. Za Šmita je čovek problematično biće, sklono iracionalnom, nestalno i neuhvativo, ali u isto vreme čovek je sklon sukobima i nepoverljiv prema drugom i stranom. Iz Šmitove političke antropologije da se izčitati program primordijalnog konzervativizma, odnosno konzervativne revolucije. Bez ovakvog antropološkog pesimizma nema političke desnice, a takođe nema ni Šmitovog pojma političkog, njegovog shvatanja države, suvereniteta, legitimnosti... Jer ako je čovek opasan i sklon sukobljavanju to znači da mu je neophodna jaka država koja bi ga izvela iz stanja stalnog građanskog rata i time obezbediti mir i sigurnost unutar teritorije koju kontroliše. To takođe znači da se vlast mora poštovati sve dok nam garantuje bezbednost u okviru političkog jedinstva. Za one koji veruju u čovekovu dobrotu cela Šmitova politička teorija biće nerazumljiva čak i onda kada se u svojim analizama pozivaju na Šmita. Na ovaj način Šmita možemo situirati u jednu širu tradiciju mišljenja ultrakonzervativne desnice.

---

331 Žan Delimo, *navedeno delo*, 41.

332 Karl Šmit, „Planetarna napetost između Istoka i Zapada i sučeljavanje Zemlje i Mora“ str. 269.

333 Carl Schmitt, „Teorija partizana“ u Carl Schmitt, *Politički spisi*, Politička kultura, Zagreb, 2007. str. 160.

LITERATURA

- Aristotel, *Politika*, BIGZ, 2003.
- Vujačić Ilija, „Pravo i politika u modelima političkog mišljenja i delovanja“ u *Politička teorija: studije, portreti, rasprave*, Čigoja štampa, fakultet političkih nauka, Beograd, 2002.
- Žan Delimo, *Strah na Zapadu: (od XIV do XVIII): opsednuti grad*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad, 2003.
- Živanović Nikola, „Vojnička Evropa protiv građanskog sveta“, *Naše ideje*, broj 2, 1994.
- Zakošek Nenad, Pogovor, Carl Schmitt, *Politički spisi*, Politička kultura, Zagreb, 2007
- Kecmanović Nenad, *Politika, država i moć: studije iz političke teorije*, Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, Beograd, 2009.
- Lavkraft Hauard F., „Natprirodna strava u književnosti“ u Hauard F. Lavkraft, *Slučaj Čarlsa Dekstera Vorda*, Behemot, Beograd 1998.
- Lakićević Dragan, „Etika spasa i evropska civilizacija“ u Lakićević Dragan, *Metoda i politika*, Centar za liberalno-demokratske studije; Institut za evropske studije, Beograd, 2003.
- Lankaster Fulko, „Pravnik suočen sa samim sobom – razgovor sa Karlom Šmitom“, u *Nova srpska politička misao*, sv. XII, Beograd, 2005, br. 1-4.
- Marks Karl, „Prilog kritici političke ekonomije“, u Marks, Engels, *Izabrana dela I*, Kultura, Beograd, 1949.
- Podunavac Milan, *Poredak, konstitucionalizam, demokratija*, Čigoja štampa, Beograd 2006.
- Podunavac Milan, Keane Jonh, Sparks Chris, *Politika i strah*, Politička kultura, Zagreb, 2008.
- Svensen Laš Fr. H., *Filozofija straha*, Geopoetika, Beograd, 2008.
- Simeunović Dragan, *Uvod u političku teoriju*, Institut za političke studije, Beograd, 2009.
- Tamir Jeal, *Liberalni nacionalizam*, Filip Višnjić, Beograd, 2002.
- Toma Rihard, *O ideologiji parlamentarizma i diktature*, u *Norma i odluka: Karl Šmit i njegovi kritičari*, Filip Višnjić, Beograd, 2001.
- Cvetičanin Neven, *Evropska desnica između mača i zakona*, Filip Višnjić, Beograd, 2004.
- Schmitt Carl, *Political Romanticism*, The MIT Press, Cambridge, 1986.
- Schmitt Carl, „Rimsko katoličanstvo i politički oblik“ u Carl Schmitt, *Politički spisi*, Politička kultura, Zagreb, 2007.
- Schmitt Carl, „State Ethics and Pluralist State“ in: *Weimar A jurisprudence of Crisis*, University of California Press, Berkeley, 200.
- Schmitt Carl, „Teorija partizana“ u Carl Schmitt, *Politički spisi*, Politička kultura, Zagreb, 2007.
- Šmit Karl, „Doba neutralizacija i depolitizacija“ u *Norma i odluka*, Filip Višnjić, Beograd, 2001.
- Šmit Karl, „Duhovno-povesni položaj današnjeg parlamentarizma“ u Karl Šmit, *Norma i odluka: Karl Šmit i njegovi kritičari*, Filip Višnjić, Beograd, 2001.

Šmit Karl, „Zemlja i more sazercanje svetske istorije“ u Aleksandar Dugin, *Osnovi geopolitike II: prostorno misliti*, Ekopres, Zrenjanin, 2004.

Šmit Karl, *Nomos zemlje u međunarodnom pravu Jus Publicum Europaeum*, Beograd, 2000.

Šmit Karl, „Planetarna napetost između Istoka i Zapada i sučeljavanje Zemlje i Mora“ u Aleksandar Dugin, *Osnovi geopolitike II: prostorno misliti*, Ekopres, Zrenjanin, 2004

Šmit Karl, „Pojam političkog“ u Karl Šmit, *Norma i odluka: Karl Šmit i njegovi kritičari*, Filip Višnjić, Beograd, 2001.

Šmit Karl, „Politička teologija“ u *Norma i odluka*, Filip Višnjić, Beograd, 2001.

Štaus Leo, „Napomene uz pojam političkog Karla Šmita“ u Karl Šmit, *Norma i odluka: Karl Šmit i njegovi kritičari*, Filip Višnjić, Beograd, 2001.

Dušan Dostanić

CARL SCHMITT'S POLITICAL ANTHROPOLOGY

Summary:

In this article the author deals with political anthropology of the German jurist Carl Schmitt. In text is shown Schmitt's anthropopessimism, his understanding of fear as one of the basic human characteristics and Schmitt's view of man as homo politicus. We emphasize importance of Schmitt's political anthropology for his political thought and by that Schmitt is placed in wider range of ultra conservative authors.

Key words: Carl Schmitt, political anthropology, antropopessimism, fear, political, conflict